

УДК 614.2:616.31-084

Н.О. Ляхова, В.Л. Філатова, І.А. Голованова

ПРОФІЛАКТИКА СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ СЕРЕД ДИТЯЧОГО ТА ДОРОСЛОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПРАКТИЦІ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ

ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава, Україна

Мета – дослідити місце і роль сімейного лікаря в профілактиці стоматологічних захворювань.

Методи: бібліосемантичний, контент-аналіз, системного аналізу.

Результати. Стоматологічні захворювання мають значну поширеність і в структурі загальної захворюваності населення України посідають третє місце. У сучасних економічних умовах ефективність профілактичної роботи знизилася, що негативно впливає на стоматологічне здоров'я населення. Важливу роль у вирішенні цієї проблеми мають відігравати сімейні лікарі, які є представниками первинного рівня медико-санітарної допомоги. Сімейний лікар повинен займати провідне місце в профілактиці і виявленні захворювань, у тому числі стоматологічних, особливу увагу приділяти гігієнічному навчанню і вихованню населення, санітарній просвіті.

Висновки. Впровадження сімейної медицини дасть змогу наблизити первинну медичну допомогу до населення, забезпечити її якість, відповідальність лікаря первинної ланки за пацієнтів. Одним із напрямків роботи сімейного лікаря буде профілактика та раннє виявлення стоматологічних захворювань, пропаганда раціонального харчування і здорового способу життя для дорослих та дітей, збереження стоматологічного здоров'я.

Ключові слова: сімейний лікар, профілактика стоматологічних захворювань, первинна медико-санітарна допомога.

Вступ

Стоматологічна допомога є одним із найбільш масових видів медичної допомоги. Стоматологічні захворювання мають значну поширеність і в структурі загальної захворюваності населення України посідають третє місце [2]. У структурі захворювань, які потребують госпіталізації (близько 1% хворих), провідне місце належить одонтогенним запальним захворюванням і травмам щелепно-лицьової області.

На жаль, стан стоматологічного здоров'я дитячого та дорослого населення України погіршується з кожним роком. На сьогодні в кожного дорослого в середньому уражені карієсом 9 зубів, а вже видалені 2,2 зуба. У цих 9 уражених зубах налічується в середньому 10,5 порожнини, з яких запломбовані тільки 6. Навіть у дітей шкільного віку уражені в середньому 3–4 постійні зуби, а на час закінчення школи кожна п'ята дитина має один видалений постійний зуб. Поширеність карієсу зубів тимчасового прикусу в шестирічних дітей сягає 87,9%, у дванадцятирічних – 72,3%. Стрімко зростає рівень захворюваності пародонту. Так, поширеність хронічного катарального гінгівіту серед підлітків віком 12–15 років становить 70–98%, а зубощелепних аномалій у дітей і молоді 7–18 років перевищує 80%. Крім того, 60% дорослого населення потребують лікування різних захворювань тканин пародонту [2, 7, 8]. Майже кожна людина після 50 років потребує протезування.

Змінити ситуацію на краще, поліпшити здоров'я підростаючого покоління та дорослих можна тільки методами первинної профілактики, де важливу роль відіграють обізнаність і відповідальність кожної людини

як за себе, так і за власних дітей, а також спільна праця лікарів різних спеціальностей.

Мета роботи – дослідити роль лікаря загальної практики – сімейного лікаря (ЛЗПСЛ) у профілактиці стоматологічних захворювань.

Матеріали та методи

Завдання: вивчити та проаналізувати місце ЛЗПСЛ у профілактиці стоматологічних захворювань серед дорослих і дітей. Для дослідження використано такі методи: бібліосемантичний – для аналізу наукової літератури; контент-аналіз – для дослідження нормативно-правової бази; системного аналізу – для аналізу системи профілактики стоматологічних захворювань на рівні первинної медико-санітарної допомоги (ПМСД).

Результати дослідження та їх обговорення

Амбулаторна стоматологічна допомога міському населенню надається в спеціалізованих лікувально-профілактичних установах і стоматологічних кабінетах, а також у відділеннях територіальних і відомчих медичних установ. До них належать:

- стоматологічні поліклініки (для дорослих і дітей);
- стоматологічні відділення (кабінети) в територіальних поліклініках при медико-санітарних частинах і здоров'я пунктах підприємств;
- стоматологічні кабінети в лікарнях, жіночих консультаціях, диспансерах, школах і дошкільних

установах, вищих і середніх спеціальних навчальних закладах.

Стоматологічна допомога також надається у приватних стоматологічних кабінетах і клініках різної спеціалізації.

Незважаючи на значну кількість лікувальних закладів (і державних, і приватних), які надають стоматологічну допомогу, стоматологічна захворюваність серед дорослих і дітей тільки зростає, що свідчить про низький рівень і неефективність профілактичної роботи. У сучасних економічних умовах ефективність профілактичної роботи по стоматологічних захворюваннях істотно знизилася, що негативно впливає на стоматологічне здоров'я населення України, особливо в регіонах, де рівень стоматологічної допомоги не завжди відповідає необхідним вимогам, а профілактична робота знаходиться на дуже низькому рівні або зовсім відсутня. Підтвердженням цієї несприятливої ситуації є високий показник поширеності стоматологічних захворювань у різних регіонах України.

Висококваліфікована стоматологічна допомога доступна не для всіх верств населення, оскільки більшість установ традиційно розташовані у відносно великих містах. Крім того, і система профілактики виявилася практично втраченою, її не може повністю вирішити ні державна, ні приватна стоматологія, що інтенсивно розвивається зараз.

Існують такі рівні профілактики стоматологічних захворювань:

– Первинна профілактика захворювань покликана охороняти непорушене здоров'я і має як загальнооздоровчий характер – дотримання здорового способу життя, харчування, так і цільове призначення – виявлення та усунення факторів ризику розвитку стоматологічних хвороб.

– Вторинна профілактика покликана запобігати розвитку ускладнень захворювань, їх повторній появі. Її основний захід – санація порожнини рота, тобто планова система лікування зубів та інших органів порожнини рота, регулярне проведення оглядів кратністю 2 рази на рік.

– Третинна профілактика спрямована на відновлення втрачених унаслідок ускладнень захворювання функцій та усунення ускладнень, що виникли від даного захворювання. Цим займаються хірурги і ортопеди-стоматологи.

Вторинна та третинна профілактика мають здійснюватися лікарями-стоматологами різних спеціальностей, але первинна профілактика – це загальна справа і лікарів-стоматологів і лікарів, що надають ПМСД.

Методи профілактики основних стоматологічних захворювань поділяються на три групи: комунальні методи (фторування води, солі і молока, що вживаються людьми в їжу щодня); групові методи (в дитячих садках, школах, жіночих консультаціях, профілактична робота в колективах на підприємствах, що несе знання про особисту гігієну, правильне харчування, корисні і шкідливі звички, необхідність огляду порожнини рота); індивідуальні методи (призначаються і проводяться

індивідуально відповідно до виявлених особливостей здоров'я організму і зубощелепної системи).

Профілактика – це не тільки медична, але й соціальна, особиста справа кожної людини, в якій найважливішу роль відіграють гігієнічні аспекти. Головний профілактичний захід, який має проводитися у всіх без винятку людей, – це дотримання гігієни порожнини рота.

Важлива роль у вирішенні цієї проблеми відведена ЛЗПСЛ, які є представниками первинного рівня медико-санітарної допомоги. Сімейний лікар повинен бути компетентним у проблемах первинної ланки і займати провідне місце в профілактиці і виявленні захворювань.

Від ЛЗПСЛ залежить якість і своєчасність надання ПМСД. Лікар загальної практики – це лікар «першого контакту» пацієнта із системою охорони здоров'я взагалі. Він надає пацієнту ПМСД і може вирішити 60–80% проблем, з якими пацієнт звертається до лікаря без перенаправлення його до іншого спеціаліста. Сімейний лікар має знати історію хвороб сім'ї, скеровувати пацієнтів до вузькопрофільних спеціалістів і слідкувати за перебігом лікування.

Особливого значення набуває ЛЗПСЛ у сільській місцевості, де лікарі вузьких спеціальностей є переважно в районних лікувальних закладах і пацієнти змушені звертатися майже з усіма проблемами здоров'я до ЛЗПСЛ.

У додатку 6 до наказу МОЗ України від 23.02.2001 р. № 72 «Кваліфікаційна характеристика лікаря із спеціальності «Загальна практика – сімейна медицина» визначено обсяг знань і умінь, якими має володіти ЛЗПСЛ, зокрема: «Стоматологія. Профілактика стоматологічних захворювань. Особливості перебігу та лікарська тактика при запальних процесах та пухлинах і пухлиноподібних захворюваннях щелепно-лицьової ділянки. Зміни порожнини рота при захворюваннях внутрішніх органів. Виявлення факторів ризику захворювань та проведення профілактики захворювань. Проведення пропаганди здорового способу життя і профілактики захворювань. Огляд порожнини рота за допомогою дзеркала, зонду, пінцету. Проведення антисептичної обробки порожнини рота» [3]. На жаль, більшість ЛЗПСЛ мають у кращому випадку теоретичні знання про профілактику, діагностику та лікування стоматологічних захворювань, а інколи і взагалі жодних.

Слід зазначити, що підготовка лікарів-інтернів сімейної медицини зі стоматології є дуже короткою і вкрай недостатньою, крім того, бракує спеціальної літератури. На думку вітчизняних фахівців [5], необхідно забезпечити ЛЗПСЛ спеціальною методичною літературою стоматологічного профілю, в якій буде відображено чіткий алгоритм: назва захворювання – ілюстрація – клінічні ознаки – принципи лікування. Слід створити єдиний підручник для ЛЗПСЛ зі стоматології. Забезпечення ЛЗПСЛ навчальною літературою сприятиме підвищенню інформованості щодо стоматологічних захворювань, своєчасному їх виявленню і направленню пацієнта до стоматолога для подальшої діагностики, лікування й профілактики.

Також слід розробити клінічні протоколи та стандарти надання стоматологічної допомоги ЛЗПСЛ, де необхідно чітко прописати порядок і послідовність надання стоматологічної допомоги, обсяг наданої допомоги та критерії оцінки якості та ефективності.

Крім того, доцільно провести тематичне удосконалення зі стоматології для ЛЗПСЛ [1, 5]. Це дасть змогу ЛЗПСЛ ретельно вивчити питання про стоматологічні захворювання, і особливо взаємозв'язок стоматологічних захворювань із патологічними процесами в інших органах. Переважна більшість людей знає, що стан зубів і слизової оболонки порожнини рота тісно пов'язані зі станом здоров'я усього організму. З одного боку, при поганому стані нервової, ендокринної систем, шлунково-кишкового тракту більш активно руйнуються зуби та кісткова тканина, що оточує й утримує зуб. З іншого, значна кількість хворих зубів, наявність вогнищ запалення в оточуючих зуб тканинах спричинюють захворювання нирок, серця, печінки. Втрата зубів, а отже, жувальної ефективності, провокує загострення захворювань шлунково-кишкового тракту. Проте в багатьох випадках ці знання так і лишаються теоретичними, не отримуючи практичного підкріплення у вигляді рекомендацій та призначень із боку ЛЗПСЛ.

Як ще один приклад можна навести ситуацію з попередженням захворювань пародонту. Існує багато теорій виникнення патологічного процесу в тканинах пародонту, визначено основні етіологічні фактори (порушення мікроциркуляції судин, нейродистрофічні порушення, посилення перекисного окислення ліпідів тощо), запропоновано різні методи лікування. Однак на популяційному рівні немає помітних досягнень: в Україні майже 90% населення страждають у тій чи іншій мірі захворюваннями пародонту, причому первинне ураження – гінгівіт – виявляється вже в ранньому віці (8–12 років) [9]. Підступність захворювань тканин пародонту полягає в тому, що ці патологічні стани формуються спочатку непомітно. Процес може перебігати роками, а коли починаються видимі прояви (кровоточивість ясен, гіперестезія оголених шийок, рухливість зубів), кардинально змінити що-небудь вже пізно, можна тільки сповільнити процес втрати зубів. Це означає, що ефективно протистояти пародонтиту і пародонтозу може тільки комплекс профілактичних і лікувальних заходів, які включають раннє виявлення, роз'яснення та направлення до відповідного спеціаліста – з боку ЛЗПСЛ, та застосування спеціальних засобів по догляду за зубами і порожниною рота, методів лікування та профілактики ускладнень – з боку лікаря-стоматолога загального та лікаря-стоматолога-пародонтолога.

Одним із важливих напрямів роботи ЛЗПСЛ має бути профілактика стоматологічних захворювань [5]. Особлива увага має приділятися гігієнічному навчанню і вихованню населення за такими основними напрямками:

- інформування батьків про навчання гігієнічним навичкам на різних етапах розвитку дитини;
- здобуття навичок із культури вживання вуглеводів і гігієни порожнини рота серед дитячого та дорослого населення;
- проведення своєчасної діагностики стоматологічної патології на стадії доклінічних проявів.

В арсеналі ЛЗПСЛ є такий дієвий «інструмент», як санітарна просвіта, що має безліч засобів і методів, є корисною, інформативною та ефективною, але, на жаль, часто використовується не в повному обсязі і доволі формально. Відповідно до пункту 11.9 «Стандартів акредитації закладів охорони здоров'я», затверджених наказом МОЗ України від 14.03.2011 р. № 142 «Про вдосконалення акредитації закладів охорони здоров'я» [6], заклад охорони здоров'я повинен мати і демонструвати під час проведення акредитації наявність інформації для санітарно-просвітницької роботи та пропаганди здорового способу життя. При проведенні роботи з населенням лікарі та медичні сестри мають використовувати усні (бесіди, групові дискусії, тематичні вечори, лекції тощо) та наочні (стенгазети, санітарні бюлетені, куточки здоров'я тощо) методи [2]. При цьому профілактиці стоматологічних захворювань приділяється вкрай недостатньо уваги або не приділяється взагалі, незважаючи на важливе значення стоматологічного здоров'я для здоров'я людини в цілому.

Висновки

Впровадження сімейної медицини не лише наблизить ПМСД до населення, але й забезпечить її якість, відповідальність ЛЗПСЛ за родину від маленького пацієнта до людей похилого віку. Адже надзвичайно важливо, щоб лікар був відповідальним за здоров'я пацієнта, супроводжував його все життя, займався більше профілактикою, ніж лікуванням. Сімейний лікар має бути не тільки висококваліфікованим фахівцем, але й тонким психологом, уміти будувати довгострокові відносини, працювати в довірливому контакті зі своїми пацієнтами. Далеко не останнім за своїм значенням у роботі лікаря «першого контакту» – ЛЗПСЛ має бути профілактика та раннє виявлення стоматологічних захворювань, пропаганда раціонального харчування та здорового способу життя для дорослих та дітей і збереження стоматологічного здоров'я. Тільки на перший погляд, здоров'я – це відсутність захворювань, однак здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а здоровий спосіб життя відповідає оптимальному і гармонійному розвитку особистості, і головне завдання ЛЗПСЛ – донести ці знання до своїх пацієнтів і допомогти запровадити їх у повсякденне життя.

Перспективи досліджень полягають у подальшому вивченні вищезазначеної проблеми.

Література

1. *Досвід* впровадження новітніх інформаційних технологій у післядипломній підготовці сімейних лікарів в Українській медичній стоматологічній академії / В. М. Ждан, В. М. Шилкіна, В. Ю. Штомпель [та ін.] // *Здоров'я України*. – 2013. – № 4. – С. 25–27.
2. *Іванишин В. В.* Розповсюдженість і топографія карієсу фісур у дітей (огляд літератури) / В. В. Іванишин, У. О. Стадник // *Современная стоматология*. – 2012. – № 4. – С. 63.
3. *Кваліфікаційна характеристика* лікаря зі спеціальності «Загальна практика – сімейна медицина» : додаток 6 до наказу МОЗ України від 23.02.2001 р. № 72 [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/324.htm>. – Назва з екрана.
4. *Кузічкін О.* Забезпечення закладів охорони здоров'я санітарними бюлетенями та інформаційними стендами / О. Кузічкін // *Управління закладом охорони здоров'я*. – 2015. – № 11. – С. 10–13.
5. *Роль* сімейного врача в профилактике кариеса зубов и заболеваний пародонта / Л. А. Мамедова, В. Д. Вагнер, О. И. Ефимович, М. А. Мурадов // *Альманах клинической медицины*. – Т. VII. – Москва, 2004. – С. 394–400.
6. *Стандарти акредитації* закладів охорони здоров'я : наказ МОЗ України від 14.03.2011 р. № 142 [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0680-11>. – Назва з екрана.
7. *Loe H.* Oral hygiene in the prevention of caries and periodontal disease / H. Loe // *Int. Dent. J.* – 2000. – № 50 (3). – P. 129–139.
8. *Mitchel L.* OXFORD Handbook of clinical Dentistry / L. Mitchel, D. Mitchel // *A with contributions from Lorna McCaul*. – 2009. – 775 p.
9. *Wu C. D.* Evaluation of the safety and efficacy of over-the-counter oral hygiene products for the reduction and control of plaque and gingivitis / C. D. Wu, E. D. Savitt // *Periodontol.* – 2008. – Vol. 28, Issue 1. – P. 28–35.

Дата надходження рукопису до редакції: 03.03.2016 р.

**Профилактика стоматологических заболеваний
среди детского и взрослого населения Украины
в практике семейного врача**

Н.А. Ляхова, В.Л. Филатова, И.А. Голованова
ВГУЗУ «Украинская медицинская
стоматологическая академия», г. Полтава, Украина

Цель – исследовать место и роль семейного врача в профилактике стоматологических заболеваний.

Методы: библиосемантический, контент-анализ, системного анализа.

Результаты. Стоматологические заболевания имеют значительную распространенность и в структуре общей заболеваемости населения Украины занимают третье место. В современных экономических условиях эффективность профилактической работы снизилась, что отрицательно влияет на стоматологическое здоровье населения. Важную роль в решении этой проблемы должны играть семейные врачи, которые являются представителями первичного уровня медико-санитарной помощи. Семейный врач должен занимать ведущее место в профилактике и выявлении заболеваний, в том числе стоматологических, особое внимание уделять гигиеническому обучению и воспитанию населения, санитарному просвещению.

Выводы. Внедрение семейной медицины позволит приблизить первичную медицинскую помощь к населению, обеспечит ее качество, ответственность врача первичного звена за пациентов. Одним из направлений работы семейного врача будет профилактика и раннее выявление стоматологических заболеваний, пропаганда рационального питания и здорового образа жизни для взрослых и детей, сохранение стоматологического здоровья.

Ключевые слова: семейный врач, профилактика стоматологических заболеваний, первичная медико-санитарная помощь.

**Prevention of dental diseases
among children and adult population of Ukraine
in the family doctor's practice**

N.O. Lyakhova, V.L. Filatova, I.A. Golovanova
HSEIU «Ukrainian Medical Stomatological Academy»,
Poltava, Ukraine

Purpose – to explore the place and role of the family physician in the prevention of dental diseases.

Methods: bibliography semantic, content analysis, system analysis.

Results. Dental diseases are a significant prevalence in the structure of general morbidity of the population of Ukraine took third place. In the current economic conditions the effectiveness of preventive work has decreased, what negatively affects the dental health of the population. An important role in solving of this problem should play family doctors, who is a members of the primary level of health care. The family doctor should take a leading role in the prevention and detection of diseases, including dental, pay special attention to hygiene training and education of the population.

Conclusions. The introduction of family medicine will allow to bring primary health care to the population, ensure the quality, the physician responsible for primary care patients. One of the tasks of the family doctor is the prevention and early detection of dental diseases, the promotion of good nutrition and healthy lifestyles for children and adults, maintaining dental health.

Key words: family doctor, prevention of dental diseases, primary health care.

Відомості про авторів

Ляхова Наталія Олександрівна – викладач кафедри соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я з біостатистикою ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»; вул. Шевченко, 23, м. Полтава, 36011, Україна.

Філатова Валентина Лукінічна – к.б.н., доц. кафедри гігієни, екології та охорони праці в галузі ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»; вул. Шевченко, 23, м. Полтава, 36011, Україна.

Голованова Ірина Анатоліївна – д.мед.н., проф., зав. кафедри соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я з біостатистикою ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»; вул. Шевченко, 23, м. Полтава, 36011, Україна.